DOI: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(2\).2020.18-23](https://doi.org/10.35387/ucj.2(2).2020.18-23)

НАДІЯ БІЛИК

ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ НЕПЕРЕРВНОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Анотація. Розглядається феномен професійної мобільності вчителя як найважливішої умови розвитку регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації, обґрунтовується його ключова роль в умовах модернізації даної системи і закладів післядипломної педагогічної освіти. Розкрито сутність професійної мобільності вчителя як здатність особистості швидко реагувати на зміни в освітній галузі, сприймати й адекватно оцінювати нововведення в освіті, позбавлятися власних стереотипів, які заважають саморозкриттю й само ефективності. Під професійною мобільністю вчителя розуміємо механізм підвищення рівня його професіоналізму як у регіональній освітній системі, так і післядипломній освіті, зокрема через активну його участь у роботі інноваційних курсів підвищення кваліфікації вчителів незалежно від їх фаху. Зазначено, що мобільність є складовою професійної самореалізації вчителя, завдяки якій реалізуються його потреби досягнення успіху й розкриття творчого потенціалу в педагогічній діяльності. На наш погляд, підвищення кваліфікації є механізмом неперервного розвитку професійної мобільності вчителя, тобто це: отримання теоретичних знань, обґрунтувань власних умовиводів способом вивчення наукової і методичної літератури та створення найкращих можливостей для задоволення індивідуальних освітніх потреб; оновлення знань, придбання нових способів мислення, нових методів і прийомів роботи; приведення предметного середовища у відповідність до нових освітніх технологій; створення умов для обміну досвідом і здійснення співробітництва з колегами; реалізація вчителя в професійній діяльності, а саме через результативність власної праці.

Ключові слова: регіональна освітня система підвищення кваліфікації, механізм неперервного розвитку, професійна мобільність, учитель.

IN-SERVICE TRAINING AS A MECHANISM OF LIFELONG TEACHER'S PROFESSIONAL MOBILITY DEVELOPMENT

Abstract. This paper deals with phenomenon of teacher's professional mobility as the most important condition for the development of a regional educational system, its key role in the modernization of this system and as well as institutions of in-service teachers training. The essence of teacher's professional mobility described as the ability of the person to react quickly to changes in the sphere of education, to perceive and adequately evaluate innovations in education, to lose their own stereotypes those interfere teacher's self-development and efficiency. Under the professional mobility of the teacher, we understand the mechanism of improvement teacher's professionalism at two levels: in the regional educational system and during in-service training, in particular, through teacher's active engagement on innovative courses in order to improve teacher's professional skills regardless to his/her specialty. It is noted that mobility is an integral part of teacher's professional self-realization, due to which his/her aspiration to gain a success of and develop creative potential in pedagogical activity are realized. In our opinion, in-service training is a mechanism for the continuous development of teacher's professional mobility, that is: obtaining theoretical knowledge, substantiation of his/her own conclusions by way of studying scientific and methodological literature and creating the best opportunities for satisfying individual educational needs; acquiring new ways of thinking, new methods and approaches of work; updating knowledge in pedagogy and new educational technologies; creation of conditions for the exchange of experience and cooperation with colleagues; teacher's realization in a professional activity.

Key words: regional educational system of in-service training, mechanism of lifelong development, professional mobility, teacher.

Вступ. Актуальність теми визначається потребою суспільства й держави в професійно-мобільних фахівцях, які володіють професійними знаннями, вміннями й навичками, широкою соціокультурною компетенцією, що підвищує їх конкурентоспро-

можність та адаптивність до сучасних інноваційних змін. Зазначимо, що професійна мобільність тісно пов'язана зі станом ринку праці та розвитку економіки в державі, зокрема в галузі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Про що говориться й у Законі України «Про освіту» (2017), де задекларовані права педагогічних працівників на перепідготовку, підвищення кваліфікації, стажування, атестацію та умови реалізації міжнародної академічної мобільності (розроблення спільних освітніх програм із іноземними навчальними і науковими закладами, участь педагогів у програмах двостороннього та багатостороннього міжнародного обміну), що мають сприяти розвитку професійної мобільності вчителів.

Мета дослідження. Навести власне визначення поняття «професійна мобільність учителя». Представити механізм неперервного розвитку професійної мобільності вчителя в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Теоретична основа та методи дослідження. Зокрема зазначимо, що різні системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників різних країн надають перевагу таким аспектам: регіональному принципу побудови освітніх систем підвищення кваліфікації; посиленню зв'язків і субординації роботи закладів післядипломної педагогічної освіти із пріоритетністю потреб суспільства у висококваліфікованій, конкурентоспроможній особистості вчителя; докорінному вдосконаленню науково-дослідницької роботи; оновленню форм курсової підготовки вчителів.

Натомість підвищення кваліфікації в Україні ототожнюється з розширенням профілю, розглядається як отримання додаткових знань із базової спеціальності, вдосконалення професійних умінь на основі усвідомлення педагогом власної діяльності, результатом чого повинно стати досягнення найвищих показників у професійній діяльності, тривалість використання нових знань, поява потреби в неперервній професійній освіті (Білик, 2015, с. 26).

Теорію та практику післядипломної педагогічної освіти і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів в Україні досліджували В. Бондар, Т. Вакуленко, А. Вознюк, Л. Даниленко, В. Дивак, А. Зубко, Н. Клокар, С. Крисюк, А. Кузьмінський, В. Олійник, Л. Покроєва, Н. Протасова, В. Пуцов, М. Романенко, В. Семиченко, Т. Сущенко, Н. Чепурна, Є. Чернишова та ін. (Білик, 2005).

Підтверджують підвищену увагу до професійної мобільності вчителя й наукові публікації дослідників, що зосереджені на таких питаннях: визначенні системи компетентностей професійної мобільності майбутніх учителів у контексті європейського виміру (Клименко, 2011); професійної мобільності педагога (Ковальова, 2012); професійної мобільності як інтегративної якості педагога (Лапіна, & Нікітіна, 2012); мобільності як необхідної умови професійного становлення особистості (Пілецька, 2015); професійної мобільності як процесу конструювання (Хитрин, 2015); професійної мобільності педагога як умови його конкурентноздатності на ринку освітніх послуг (Сушенцева, Шевчук, & Дольнікова, 2016); професійної мобільності вчителя в мінливому освітньому середовищі (Горбачова, 2017); готовності до професійної мобільності фахівців (Заєць, 2017); сутності професійної мобільності як міждисциплінарного поняття (Кулініченко, 2017); про професійну мобільність педагогів (Мустафаєва, 2017); розвитку інформаційно-комунікаційної мобільності педагога в освітньому середовищі післядипломної освіти (Фамілярська, 2017) та ін. Однак прикладні питання механізму неперервного розвитку професійної мобільності вчителя в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, поки що досліджено недостатньо.

Для досягнення мети нами використано теоретичні та емпіричні взаємодоповнюючі методи дослідження, зокрема: аналіз науково-педагогічної літератури з проблеми розвитку регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників, вивчення сайтів закладів післядипломної педагогічної освіти, проведення курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників, теоретичне узагальнення наукових пропозицій дослідників щодо феномену професійного мобільності вчителя.

Виклад основного матеріалу. Громадяни української держави мають надію на кращі освітні послуги, а школярі потребують нових підходів до організації освітнього процесу. Вчителі мають задовольняти освітні потреби сучасної молоді, відкритої

до міжнародного спілкування й працевлаштування.

Тому погоджуємося з тим, що мінливе освітнє середовище є головним чинником, що спонукає вчителя до професійної мобільності в педагогічній діяльності, «примушує» його реагувати на нововведення в освіті, знаходити себе в нових реаліях життя і взаємовідносинах у колективі» (Горбачова, 2017, с. 63). Услід за дослідницею розуміємо сутність професійної мобільності вчителя як здатність особистості швидко реагувати на зміни в освітній галузі, сприймати й адекватно оцінювати нововведення в освіті, позбавлятися власних стереотипів, які заважають саморозкриттю й самоефективності, розробляти й упроваджувати авторські програми, інноваційні прийоми і методи, форми навчання й виховання учнів, мобілізувати школярів у демократичних освітніх умовах до активної участі в різних видах діяльності – навчально-пізнавальній, науково-дослідній, виховній, громадській, самоосвітній.

У свою чергу Хитрин (2015) наголошує й на необхідності професійної мобільності як процесу соціального конструювання. Він стверджує, що у конструюванні професійної мобільності беруть участь, з одного боку, держава, що встановлює формальні інституціональні рамки у системі розподілу праці, а з іншого боку, індивід, який за допомогою реалізації властивих йому установок і цінностей створює унікальну траєкторію власного переміщення по «регіонах» професійного світу. Процес конструювання носить при цьому як свідомий, так і стихійний характер.

Отже, система підвищення кваліфікації виступає механізмом неперервного розвитку професійної мобільності вчителя, завдяки чому активно вдосконалюється його професійна майстерність і професіоналізм.

Водночас існує низка глобальних чинників, які, спонукають учителя бути мобільним. До таких чинників належать: а) прискорення темпів розвитку суспільства і як наслідок – необхідність підготовки людей до життя у стрімкозмінних умовах; б) перехід до інформаційного суспільства; в) виникнення глобальних проблем, які можуть бути вирішені лише зусиллями між-

народного співтовариства; г) демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що спричинює необхідність підвищення рівня готовності громадян до його здійснення; д) динамічний розвиток економіки, зростання конкуренції, скорочення некваліфікованої і малокваліфікованої праці; е) підвищення значення людського капіталу, який у розвинених країнах складає близько 80% національного багатства; є) формування єдиної світової інформаційної системи з використанням новітніх інформаційних технологій; ж) створення організаціями правових актів міжнародного характеру, що стають провідними орієнтирами для світового співтовариства (Клименко, 2011, с. 2).

Кожна людина, крокуючи своїм професійним шляхом, щоб бути конкурентноздатною й успішною, повинна постійно вдосконалювати знання й навички, що необхідні для самореалізації в сучасному суспільстві, бути готовою до будь-яких змін, уміти швидко й ефективно адаптуватися до нових умов, тобто бути мобільною. Відтак, реалії сьогодення свідчать про те, що фахівець повинен бути готовим до самостійної активної мобілізації зусиль і можливостей у здійсненні професійної діяльності – до професійної мобільності. Готовність до професійної мобільності реалізовується фахівцем шляхом створення індивідуальної траєкторії саморозвитку, можливості самостійного структурування змісту і форм самовдосконалення з урахуванням кращих освітніх тенденцій і передового досвіду. Тому актуальною нині стає цілеспрямована підготовка фахівця шляхом формування готовності до професійної мобільності як ключової якості особистості (Заєць, 2017).

Вважаємо, що проблемами закладів післядипломної педагогічної освіти є організація неперервного підвищення кваліфікації та створення відповідних педагогічних умов для професійного зростання педагогічних працівників, сприяння їхньому всебічному усвідомленню необхідності фахового розвитку задля власного професійного зростання та зміни парадигми вітчизняної освіти (Білик, 2015).

Професійне становлення педагогічного працівника, ефективне виконання ним функціональних обов'язків можливе при належній організації всіх форм підвищення кваліфікації: курсового навчання; участі у всеукраїнських, регіональних, районних заходах, зокрема, семінарах, науково-практичних конференціях, педагогічних читаннях та інструктивно-методичних нарадах, стажування, наставництва, атестації, самоосвіти тощо.

Таким чином, ефективне функціонування регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників забезпечує: конкурентоспроможність закладу післядипломної педагогічної освіти; поліпшення показників його діяльності; високий освітньо-кваліфікаційний рівень і професійна компетентність педагогічних працівників регіону. Такий заклад не лише надає освітні послуги педагогам, але й водночас виступає науково-методичним центром, де освітня система – гнучка і динамічна, включена безпосередньо в освітню теорію і практику, здатна своєчасно вносити відповідні корективи в підготовку педагогічного працівника з орієнтацією як на державний, так і на регіональний вектор освіти з урахуванням інтересів конкретного закладу освіти й окремої особистості.

У цьому ракурсі протягом 2006–2019 рр. запроваджуємо Концепцію управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників, відповідно до якої реалізується проект з розвитку регіональної освітньої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників на 2020–2025 роки, що передбачатиме створення концепцій нових курсів у системі підвищення кваліфікації для підготовки лідерів-учителів, які мають бажання та здатні впроваджувати інноваційні освітні та управлінські технології у практику української школи.

З метою вдосконалення професійної майстерності як окремого вчителя, так і всього педагогічного колективу нами запроваджено інноваційні курси підвищення кваліфікації вчителів незалежно від їх фаху: курси як організаційно-діяльнісна гра «Розвиток та саморозвиток творчого мис-

лення педагогічного колективу»; інтегровані курси як пролонгована ділова гра «Розвиток та саморозвиток вчителів гуманітарних дисциплін»; дистанційні консалт-курси «Розвиток та саморозвиток творчого потенціалу вчителя-дослідника» (Білик, 2005). А також: проблемні курси для педагогічних працівників ЗВО I-II р. а. «Розвиток та саморозвиток творчого потенціалу педагога»; тренінг-курси для педагогічних працівників окремого закладу освіти «Принципи розвитку інноваційної діяльності педагогічного колективу» (Білик, 2016).

Неодноразове проведення курсів на базі закладів освіти показало такі результати: підвищення професіоналізму та професійної майстерності педагогічних працівників: зросло число педагогів з вищою категорією, старших учителів і викладачів та ін.), створено методичні кабінети при закладах освіти, відкрито нові спеціальності у ЗВО I-II р. а., на сьогодні окремі заклади загальної середньої освіти стали опорними закладами, зросла участь учителів і викладачів у всеукраїнських і міжнародних науково-практичних конференціях, конкурсах, фестивалях тощо.

Тісна співпраця Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського з ДВНЗ «Університет менеджменту освіти» НАПН України, ВГО «Консорціум закладів післядипломної освіти», Українським відкритим університетом післядипломної освіти дала можливість створити Координаційний центр розвитку шкіл новаторства керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників України. Протягом 2017–2018 рр. разом з ними проведено: Всеукраїнський круглий стіл «Розвиток шкіл новаторства України в умовах імплементації Закону України «Про освіту», у рамках якої було проведено методичну студію Полтавської РШН «Управління опорною школою: проблеми і перспективи» (2017); Всеукраїнську науково-практичну онлайн-конференцію «Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу», учасниками якої були: 9 ЗВО і 10 закладів ППО (ЦППО НАПН України, Запорізького, Київського, Кіровоградського, Полтавського,

Рівненського, Сумського, Херсонського, Черкаського, Чернігівського). Результатом є видання електронного збірника наукових праць (за ред. Білик, 2018).

Учасники онлайн-конференції зазначають, що необхідно створити в Україні умови для широкого використання різноманітних інноваційних форм розвитку професіоналізму та професійної компетентності педагогічних працівників у післядипломній освіті, і рекомендують: сприяти новаціям у регіональних освітніх системах підвищення кваліфікації педагогічних працівників України; широко запроваджувати інноваційні підходи до організації підвищення кваліфікації педагогічних працівників у міжтестастійний період в умовах реформи Нової української школи; розвивати професійну мобільність учителя в умовах післядипломної освіти; використовувати потенціал цифрових технологій у регіональних освітніх системах підвищення кваліфікації педагогічних працівників України.

Висновки. Для того, щоб бути успішним і затребуваним, сучасний фахівець, й особливо вчитель, повинен мати такі особистісні якості: бути рухливим, динамічним, го-

товим до будь-яких змін, уміти швидко адаптуватися до інноваційних змін освітнього середовища, виявляти гнучкість, мобільність і дивергентність мислення через постійну участь у роботі курсів підвищення кваліфікації вчителів як у закладах післядипломної педагогічної освіти, так і на базі закладів освіти незалежно від їх фаху, а також у творчих педагогічних спільнотах у міжтестастійний період. Мобільність є складовою професійної самореалізації вчителя, завдяки якій реалізуються його потреби досягнення успіху й розкриття творчого потенціалу в педагогічній діяльності.

Вважаємо, що професійна мобільність учителя – це готовність до оперативної реалізації оптимальних способів виконання різноманітних завдань у межах своєї професії, володіння професійними прийомами і вміннями та ефективно їх використання з метою виконання будь-яких завдань.

Подальші наукові розвідки спрямовуватимемо на розроблення технології розвитку професійної мобільності вчителя в регіональній освітній системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

ЛІТЕРАТУРА

- Білик, Н.І. (2005). *Моделювання процесу навчання в системі підвищення кваліфікації вчителів*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти АПН України, Київ. (Bilyk, N.I. (2005). *Modeliuvannia protsesu navchannia v systemi pidvyshchennia kvalifikatsii vchyteliv*. (Av-toref. dys. kand. ped. nauk). Tsentral'nyy instytut pisyadyplomnoii pedahohichnoii osvity APN Ukrayiny, Kyuyiv.)
- Білик, Н. І. (2015). *Управління адаптивно-педагогічним проектуванням регіональних освітніх систем підвищення кваліфікації педагогічних працівників*. Полтава: ТОВ «АСМІ». (Bilyk, N. I. (2015). *Upravlinnia adaptivno-pedahohichnym proektuvanniam rehionalnykh osvitnikh system pidvyshchennia kvalifikatsiyi pedahohichnykh pratsivnykiv*. Poltava: TOV «ASMI».)
- Білик, Н.І. (Ред.).(2018). *Регіональна освітня система підвищення кваліфікації як фактор розвитку професіоналізму педагогічних працівників: теорія, практика та виклики часу: Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція, Полтава, 23 листопада 2018*. Полтава: ПОІППО. (Bilyk, N.I. (Red.).(2018). *Rehionalna osvitnia systema pidvyshchennia kvalifikatsii yak faktor rozvytku profesionalizmu pedahohichnykh pratsivnykiv: teoriia, praktyka ta vyklyky chasu: Vseukrayinska naukovopraktychna onlayn-konferentsiia, Poltava, 23 lystopada 2018*. Poltava: POIPPO.)
- Горбачова, І. І. (2017). Професійна мобільність вчителя в мінливому освітньому середовищі. *Теорія та методика навчання та виховання*, 43, 59–68. (Horbachova, I. I. (2017). *Profesiina mobilnist vchytelya v minlyvomu osvitnomu seredovyshchi. Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*, 43, 59–68.)
- Заєць, Н. Ю. (2017). Готовність до професійної мобільності фахівців – відповідь на виклики часу. *Вісник Черкаського університету*, 17–18, 61–68. (Zayets, N. Yu. (2017). *Hotovnist do profesiynoi mobilnosti fakhivtsiv – vidpovid na vyklyky chasu. Visnyk Cherkaskoho universytetu*, 17–18, 61–68.)
- Закон України: Про освіту. №2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>. (Zakon Ukrayiny: Pro osvitu. №2145-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.)
- Клименко, Ю. А. (2011). *Професійна мобільність майбутніх учителів у країнах Євросоюзу*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Уманський державний педагогічний університет імені П. Тичини, Умань.

- (Klymenko, Yu. A. (2011). Profesiina mobilnist maybutnikh uchyteliv u krayinakh Yevrosoyuzu. (Avtoref. dys. kand. ped. nauk). Umanskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni P. Tychyny, Uman.)
- Ковалева, А. И. (2012). Профессиональная мобильность. *Знание. Понимание. Умение*, 1, 298–300. (Kovaleva, A. Y. (2012). Professyonalnaia mobylnost. Znanie. Ponymanie. Umenie, 1, 298–300.)
- Кулінченко, О. С. (2017). Сутність професійної мобільності як міждисциплінарного поняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*, 2(3), 159–164. (Kulinchenko, O. S. (2017). Sutnist profesiynoi mobilnosti yak mizhdystsyplynarnoho ponyattia. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Psykholohichni nauky, 2(3), 159–164.)
- Лапина, О. А., & Никитина, Е. А. (2012). *Профессиональная мобильность как интегративное качество педагога*. Иркутск: ИГЛУ. (Lapyna, O. A., & Nykityna, E. A. (2012). Professyonalnaia mobylnost kak yntehratyvnoe kachestvo pedahoha. Yrkutsk: YHLU.)
- Мустафаева, Е. А. (2017). К вопросу о профессиональной мобильности педагогов. *Молодой учёный*, 17(151), 263–266. (Mustafaeva, E. A. (2017). K voprosu o professyonalnoy mobylnosty pedahohov. Molodoy uchiyeni, 17(151), 263–266.)
- Пілецька, Л. С. (2015). Мобільність як необхідна умова професійного становлення особистості. *Психологія і особистість*, 2(8), 1, 243–256. (Piletska, L. S. (2015). Mobilnist yak neobkhidna umova profesiynoho stanovlennia osobystosti. Psykholohiya i osobystist, 2(8), 1, 243–256.)
- Сушенцева, Л., Шевчук, Г., & Дольнікова, Л. (2016). Професійна мобільність педагога як умова його конкурентоздатності на сучасному ринку освітніх послуг. *Молодь і ринок*, 5, 6–12. (Sushentseva, L., Shevchuk, H., & Dolnikova, L. (2016). Profesiyna mobilnist pedahoha yak umova yoho konkurentozdatnosti na suchasnomu rynku osvithnikh posluh. Molod i rynok, 5, 6–12.)
- Фамілярська, Л. Л. (2017). *Розвиток інформаційно-комунікаційної мобільності педагога в освітньому середовищі післядипломної освіти*. (Автореф. дис. канд. пед. наук). Житомирський державний університет імені І. Франка, Житомир. (Familyarska, L. L. (2017). Rozvytok informatsiynokomunikatsiynoi mobilnosti pedahoha v osvitnomu seredovyshchi pisyadyplomnoyi osvity. (Avtoref. dys. kand. ped. nauk). Zhytomyrskyy derzhavnyy universytet imeni I. Franka, Zhytomyr.)
- Хитрин, К. Л. (2015). *Профессиональная мобильность как процесс конструирования. В Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования: XVIII Международная конференция памяти профессора Л. Н. Когана, Екатеринбург, 19–20 марта 2015 г* (с. 547–553). Екатеринбург: УрФУ. (Khytryn, K. L. (2015). Professyonalnaia mobylnost kak protsess konstruyrovanyya. V Kultura, lychnost, obshchestvo v sovremennom myre: metodolohyya, opyt émpyrycheskoho yssledovanyya: XVIII Mezhdunarodnaya konferentsyya pamyaty professora L. N. Kohana, Ekaterynburh, 19–20 marta 2015 h (s. 547–553). Ekaterynburh: UrFU.)

Надія Білик, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогічної майстерності та інклюзивної освіти Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського.

Nadia Bilyk, Doctor of Sciences in Pedagogy, Associate Professor, Department of Pedagogical Mastery and Inclusive Education, M.V. Ostrogradsky Poltava Regional Institute of In-Service Teacher Training.

E-mail: bilyk@poippo.pl.ua

ORCID ID 0000-0003-2344-5347

Received: 04.10.2020

Accepted: 13.11.2020